

MAPIRANJE ISKUSTVA, ILI O OBLICIMA SAMOĆE

(Gojko Božović: *Mapa*, Narodna biblioteka „Stefan Prvovenčani“, Kraljevo, 2017)

Za pesnika Gojka Božovića (1972) karakteristični su dugi razmaci između objavljivanja pesničkih zbirki, te se, pet godina nakon zbirke *Obližnja božanstva* (2012) – koju je autor, po sopstvenom priznanju, brižljivo pisao punih šest godina – pojavljuje knjiga višeslojnog naziva *Mapa*. Ovom knjigom pesnik uspostavlja, što eksplicitno, što posredno, dijalog sa svojim prethodnim pesništvom: pre svega sa zbirkom *Elementi* (2006) i *Obližnjim božanstvima*. U tom smislu, može se govoriti o Božoviću kao o pesniku koji pripada onoj liniji savremenog pesništva čiji opus svedoči o koherentnosti, linearnosti izraza, neznatnoj poetičkoj amplitudi. Stiče se utisak da je njegovo pesništvo (naročito ako se u obzir uzme nekoliko poslednjih knjiga) simbolično putovanje većito dislociranog subjekta koji je uvek u pokretu, ali koji ne uspeva da pronađe sopstveno ležište ili uporište u ovom svetu. Naprotiv; on neprestano preispituje vladajući poredak čime relativizuje stvarnost, a kao posledica toga u ovim pesmama preovladava atmosfera večite neizvesnosti, nedefinisanosti, nefinalnosti, odsustva konačnosti.

Poput prethodnih knjiga, *Mapa* ispituje i pronalazi tragove starih priča u modernom iskustvu i uklapa ih u novostvoreni kontekst. Ta mitska matrica i *obližnja božanstva*, koja nas možda i neprimetno okružuju, služe kao kontrapunkt savremenoj, suštinski ispražnjennoj svakodnevici u kojoj se nalazi moderni, „neistorični“ subjekt. Smisao takvog poetičkog gesta je, svakako, rasprava o vrednostima, ali i pričanje priče (jer su nove Božovićeve pesme izuzetno narativne); pričanje o jednom trenutku ljudskog iskustva ispod čijih će slojeva progovoriti i neka druga iskustva.

Novu zbirku odlikuje izuzetno pravilna i proporcionalna kompozicija: svaki od ukupno osam ciklusa sadrži po tačno sedam pesama. Reč je, dakle, o prilično obimnom rukopisu: svaki ciklus figurira poput svojevrsnog poglavlja ili zaokružene celine, pri čemu naslov svakog ciklusa u tematskom smislu u potpunosti odgovara njegovom sadržaju, dok celine u semantičkom smislu proishode jedna iz druge. Prvi ciklus, *Putovanje u noć*, anticipira poetsko putovanje zaokruženo u poslednjem ciklusu pesmom „Neznanac u noći“, koja simboliše lirsko, odnosno egzistencijalno iskustvo (u pesmi „Kako se lako stiče iskustvo“). Prvih nekoliko tekstova uvodnog ciklusa karakteriše topografija prirode, ali ogoljene i suve, neme i bez tona, u predvečerje kad se ljudi povlače u svoje kuće. Na samom početku istaknut je usamljeni pojedinac, lirski subjekt, naspram gužve, mnoštva, drugih: „Putovao sam celu noć, / Sam u gomili tela, / Budio sam se među usnulim, / Besan i bez sna“ („Putovanje u noć“). Nadalje je, međutim, lirski junak potpuno sam u prirodnom ambijentu: iz „mutnih kuća“ niko ne izlazi („Svetla“), „Niti se ijedan čovek / Pomaljao duž usamljenog puta“ („Niz padinu“). Važno je istaći da svi važniji tekstovi ovog ciklusa (a to se može odnositi i na ce-

lokupnu Božovićevo poeziju) počinju vremenskim priložima (*kada, pre nego što, celu noć*, itd.), a postojanje vremenske perspektive ispostavlja se kao ključno u procesu menjanja lirskog „ja“; nova iskustva rađaju se prilikom smene vremenskih shema, a samim tim, sučeljavanjem vremena i prostora.

Glas i reč ispostavlja se kao jedni od vodećih motiva ove zbirke, a naznačeni su već u prvom ciklusu. Lirski junak neprestano ističe svoju potrebu za glasom, naročito kada je okružen ljudima koji čute. Tako će u uvodnoj pesmi govoriti o „potrebi za glasom / U gomili usnulih tela“, a tom motivu će se neposredno vratiti u ciklusu „Glasovi“ i u istoimenoj potresnoj pesmi: „Više od svega potrebni su nam glasovi“. Potreba za prisustvom drugoga, makar to bio samo glas, upućuje na samoću, čak i kada je on „pomešan sa drugima“: „Čovek najlakše ostaje sam, / Bez dodira, / Pogotovu kada je / Pomešan sa drugima, / Dok prisni odlaze / Sigurnim koracima, / Dok vetar duva / Oko njega“ („Sam“). Iz različitih vidova samoće, usamljenosti i ćutanja otvara se pitanje o trajnosti sveta i taloženja iskustva, te utišani lirski glas beleži svoje misli i čulne utiske o isfiltriranoj spoljašnjosti. Očučujući mehanizam pesme poetizuje i poetski neobećavajuće elemente koji potiču iz praznine svakodnevne egzistencije: „Nema razloga za očaj. / Dobro je kako će biti. / U gradu su upaljena svetla. / Most stoji na reci / Kao da reka teče ispod njega“ („Razlozi“). Lirsko upečatljivo reinterpretiranje ideje o večnom vraćanju svega znači relativizaciju iskustva i ukidanje kategorije konačnosti i konačnog oblika/ishoda nečega. Čini se da je u referentnom sistemu lirskog subjekta sve podložno promeni, *panta rei*: „Činilo se konačno: (...) / Sve dok u trenutku / Život ne postane nešto drugo“ („Novi život“), odnosno: „Nijedna priča nema kraj. / Vesti javljaju da vesti nisu tačne. (...) / Mesto na kome stojim osvaja voda. / Kao da je sve voda odnela“ („Mesto na kome stojim“).

Drugi ciklus *Sećanja su priča za sebe* donosi figure sećanja i iskustva, individualnih i socijalnih strahova. Lirsko „ja“ prividno sa distance progovara o sećanjima na minule događaje u uvodnoj pesmi koja nosi naziv ciklusa – on prošlosti „pozajmljuje svoj glas“ i „svega se seća“ – da bi razvojni put pesme tekao ka njenom kontradiktornom razrešenju i smisaonoj promeni: „Ničega se ne sećam, / Ništa nije postalo priča / U kojoj bi se našao mir“. Izražen kritički glas u pogledu socijalno-političke stvarnosti doprinosi osećanju nemogućnosti pronalaženja spokoja i emotivnog uporišta: svet je „Načet zlobom, hirovima, / Kreditnom krizom i trkom / U kojoj su zaboravljeni / Početak i kraj“ („Sećanja su priča za sebe“); zemlja se „ispostila od duge upotrebe / U rukama rasipnih naslednika“ i iz nje neće „iznići nikakvo seme“ („Zemlja“). U pesmi „Istok je majka naroda“ iskušava se kulturološko-istorijski potencijal jednog naroda, a u pesmi „Kuća“ ukazuje se na disparatnost odnosa prošlosti i sadašnjosti kroz evokaciju drevnog iskustva. Dok su se ranije gradile kuće *po sredini* i „svakome na putu“, te bile stecište priča o „izgubljenim moćima, / O princezama čudesne lepote (...) / O mudrim caricama majkama / I o njihovim muževima koji su / Bili hrabri u ulozi ratnika / I mudri i pravični dok su / Upravljali zemljom i vodom“, danas su, umesto njih, podignute kuće „ni na vodi, ni na zemlji, / Ni na putu, ni u bespuću, / Ni nigde, ni negde“. Nastojanje da se opiše delovanje istorije i mitskog sećanja u fragmentima savremene ljudske svakodnevice proizvodi simbolični, univerzalni smisao postojanja, a reklo bi se da je u korenu ovog skeptičkog odnosa prema stvarnosti – čežnja za ponovnim uspostavljanjem davno izgubljene harmonije.

Svojevrsna vremenska linija *prošlost-budućnost-sadašnjost* podstiče temporalnu personalizaciju pesama i mogla bi se protkati kroz poslednje tri pesme drugog ciklusa: „Kuća“ kao odnos prema prošlosti, pesma „Ostavština“ kao zalag za budućnost („Znaš da će nešto, ipak, ostati, / I da nije sve izgubljeno“), i paradigmatična „Došla su teška vremena“ kada se „zatvaraju jedna po jedna vrata“ dok lirski subjekt ironično saopštava: „Ali ne brinite, doći će još gora“, istovremeno najavljujući egzistencijalnu teskobu narednog, trećeg ciklusa *Gledao sam ljude kako odustaju*. Pesme „Strah“ i „Reč“ ovaploćuju ideju specifičnu za Božovićevu poeziju, a to je prezir prema izlišnosti reči ili govora bez sadržaja, odnosno, visoko vrednovanje čina govorenja. Reči su jedini ostaci svedočanstva da se između ljudi vodio razgovor, i da je, čak i u nesreći i strahu, reč jedini znak ljudske topline („Strah“), dok se u pesmi „Reči“ saopštava da „Nasilje uvek počinje rečima. / Ali se nikada ne završava rečima (...) / Reči se ne završavaju. / Neko ih uvek govori.“ Rezignacija, očaj i vapaj generacije emotivno i egzistencijalno oštećenih za autentičnošću sveta naročito dolaze do izražaja u stihovima pesme „Vino“: „Toliko nam je potrebna istina / Da smo je tražili svuda. / I već smo odustali. / Bez vere u čudo, bez vere u razloge.“

Četvrti ciklus *Mapa grada* ponajviše je u dosluhu sa naslovom zbirke. Topos grada, tradicionalno, sumira iskustva modernog pojedinca uz tematizovanje sukoba, gneva i besa koji oblikuju njegovu stvarnost. „Glasovi gneva crtaju mapu grada“ („Glasovi gneva“), a „bes se valja ulicama“ („Bes“), stihovi su koji se, čak, mogu vrednovati u skladu sa aktuelnom političkom situacijom. Pošto u gradu „nema mira“ („Sati“), pribegava se oživljavanju mitske i istorijske memorije: „A na gvođenim kukama za vešanje, / Pažljivo raspoređenim po gradskim trgovima, / Vidi se postojanost i vera u svrhu. Dokle pogled seže, nalazi se jezero. (...) / Samo u jednom ču, / U nekoliko meseci, / Deset hiljada ljudi / Uzidano je u temelje tvrđave.“ („Dan na Skadru“). Moderno doba neumitno predstavlja doba grča, izneverenih vrednosti, i pesnik, poput hroničara, ispituje prisustvo starih priča u najsavremenijim dilemama i iskušenjima pojedinca, podsećajući na njih.

Motiv glasa kojim se poslednja pesma četvrtog ciklusa završava, „Nije to taj grad“, uvođi čitaoca u naredni ciklus *Glasovi*, koji otvara jednostavna, a sugestivna istoimena pesma. Motiv glasa i razgovora ponovo iskrsava kao jedan od najbitnijih u ovoj knjizi: on predstavlja jedini autentični znak prisustva čoveka i njegovog postojanja. U odsustvu glasova čovek shvata da je sam i koliko je, zapravo, sam. Tako mrtvi prijatelji ostaju živi u imeniku mobilnog telefona, nekakav trag ostaje posle njih makar virtuelno, a telefon postaje „Mali pokretni molitvenik / Za prijatelje kojih nema“, premda *više od svega potrebni su nam glasovi*. Uprkos tome, rečima ne pridajemo dovoljno važnosti i neozbiljno im pristupamo: „Zar ti nije žao tih reči / Koje tako nemilosno bacaš / kao da nisu tvoje, kao da nemaš / Ništa s njima, kao da ti nikada više / Neće biti potrebne, kao da sam ja / Poslednji koji će te čuti?“ („Tu, pored mene“). Slični stihovi već postoje u Božovićevom pesništvu: on iskušava okvire autoreferencijalnosti pesmom „Neko drugi“, u kojoj navodi svoje stare stihove: *Kažete li reč nebo, / I pri tom ne osetite vrtočlavicu, / Da li ste nešto rekli?* Ovaj ciklus je, uopšte uzev, vezan za govor, reči, glasove, govorenje, na šta upućuju i sami nazivi pesama ili njihovi početni stihovi: „Glasovi“, „Govorio je tu, pored mene (...)“ („Pored mene“), „Podizali su se i spuštali glasovi“ („Kao talas“), „Govorio sam“, „Nemost“, „Neko drugi je napisao: (...) / Neko drugi je rekao: (...)“ („Neko drugi“) itd.

Svet biva izložen preispitivanju i u šestom ciklusu *Imanje*, u kom se ponovo evocira pitanje identiteta, istodobnosti odnosno različitosti bivšeg „ja“ sa sadašnjim, a emotivni utisci bivaju sabirani i izraženi kroz neobičan i ambivalentan odnos prema stvarnosti. Naime, čini se da Božovićeve pesme imaju silaznu putanju kada je egzistencijalni optimizam u pitanju, kao da lirski junak uviđa teskobnu realnost nakon što je prošlo vreme: „Ostvarili su se svi tvoji strahovi. / I sada više nijedan nije tvoj. (...) / A ti ostaješ sam. / Ni straha, ni smirenosti / Nema u tvom izboru. / Ni izbora“ („Imanje“). Pitanje identiteta i *selfa* tematizovano je naročito u pesmi „Na pola puta“ u mestimično naivnim stihovima: „Budi to što jesi. / To ionako neko mora biti. (...) / I da budeš nešto drugo, / Opet bi želeo / Da budeš nešto drugo“. Šta je to što mi jesmo, kako da budemo to što jesmo i što moramo da budemo? „Zagledaj se u sebe. / Ne skreći pogled. / Zapamti to lice. / I bićeš to što jesi.“

Sedmi ciklus upoštenog naziva *Stvari* mahom donosi ponavljanje onoga izrečenog u prethodnim ciklusima, te se čitalac opet susreće sa temom krhkih i nepredvidivih međuljudskih odnosa („Nesporazumi“), kao i s temom promenljivosti i relativnosti svega: „Svako ime ima svoju stvar. / Stvari se, međutim, menjaju. (...) / Stvari mogu bez imena. / Jednostavno mogu.“ Ravan, često suv ton pesama ponegde ubrza i dinamizuje poneka jezička figura, kao što je, na primer, slučaj sa hijastičkim ukrštanjem pojmova u pesmi „S druge strane“: „Velike mase vremena / Staju u takve trenutke (...) / Sačinjene od (...) / Od strepnji koje su postale strasti / I od strasti koje su postale strepnje“. Slične teme prisutne su i u poslednjem, osmom ciklusu *Zemlja čuda*: preko pitanja identiteta („Neznamac u noći“) do završne pesme rezigniranog tona „Doći će jesen“, a koja upućuje na cikličnost i repetitivnost života, njegov red, rutinu i naviku: „Sve je već došlo, / I sve će doći, / Ima nekog reda u toj navici, / Ima neke mrzovolje u toj odlučnosti“. Ovom pesmom se simbolično pesničko i životno putovanje, predočeno kroz iskustvenu stvarnost, završava.

Vredi ponešto reći i o Božovićevom pesničkom jeziku. To je nenametljiv, jednostavan, prozaičan jezik, prevashodno narativnog, ali, zanimljivo, ne i deskriptivnog tipa. Deskripcije, slikovnosti, imaginacije ovoj zbirci, štaviše, možda i manjka, pa i metaforike u jezičko-semantičkom smislu, s obzirom na to da su lirske situacije u ovim pesmama zasnovane najčešće samo na figuri poređenja. Zanimljiva je upotreba refrena (kao i anaforskih ponavljanja) u pojedinim pesmama, bilo arbitrarnog tipa ili u vidu stihova kojima pesma počinje i završava se, kao što je slučaj sa pesmama „Gledao sam ljude kako odustaju“, „S glavom iznad vode“, „Glasovi gneva“, „Mogao bih da živim na ostrvu“, „Doći će jesen“ itd. Lirski subjekt, u psihološkom smislu ne previše istančan, nastupa kao komentator, nostalgičar, onaj koji podseća i opaža, strahuje, opominje i razmišlja naglas. Nove pesme Gojka Božovića refleksivne su prirode; to su svakodnevne misli, utisci i sećanja obrazovani u male narative koje vrlo čvrsta i stabilna formalna organizacija zbirke drži na okupu. Svest o posebnoj energiji pesme kojom se prividno svakodnevni sadržaji proširuju na simbolički plan predočena je kroz ritam surovog svakodnevlja grada u kojem obitava suštinski usamljeni moderni čovek u *grču*, tražeći pravi oslonac u rečima, u jeziku.